

alınan irâde-i seniyyeleri esas alarak arazi kanunnâmesini meydana getirmiştir. Kanunnâme dinî-hukukî bakımdan incelenmek üzere şeyhülislâmîliğe gönderilmiş, oradan gelen istekler doğrultusunda da bazı değişiklikler yapılmıştır. Daha sonra Meclis-i Tanzimat vasıtasıyla tasdik edilmek üzere padişaha sunulmuş ve tasdikî müteakip yürürlüğe girmiştir. Kanunnâme, arazi hukuku sahasında köklü değişiklikler yapmaktan ziyade beş buçuk asırdır işlenerek ve gelişerek gelen esasları bir metin içerisinde toplayan muhafazakâr ve teknik bir kanundur.

Kanun bir mukaddime (md. 1-7), üç bab ve altı fasıl içerisinde 132 madde ve bir hâtmeden ibarettir. Mîrî araziye ayrılan birinci babın (md. 8-90) birinci faslı tasarruf, ikinci faslı ferâğ, üçüncü faslı intikal, dördüncü faslı da mah-lûlâtla ilgilidir. Metrûk ve mevât araziye ait ikinci babın (md. 91-105) birinci faslı metrûk, ikinci faslı mevât araziye düzenlemektedir. Üçüncü bab (md. 106-132) ise "müteferrikât"a ayrılmıştır. Kanunnâmenin birinci maddesi Osmanlı ülkesindeki toprakları mülk, mîrî, mevkuf, metrûk ve mevât arazi olmak üzere beş ayırmaktadır. Kanunnâmedeki bölüm ve fasıl başlıklarından anlaşıldığı ve ayrıca kanunda da açıkça belirtildiği üzere (md. 2, 4) mülk arazi ve sahih vakıf arazisine ait esaslar fıkıh kitaplarında yazılı olduğu gerekçesiyle bu kanuna dahil edilmemiştir. İslâm hukukuyla doğrudan ilgili bir sahanın henüz hiç kanunlaştırılmamış bulunması da kanunu hazırlayan heyeti bu konuda çekingen davranmaya zorlamış olmalıdır. Kanunun bu şekilde Osmanlı toprak hukukunun bütünlüğünü korumamış olması bazı hukukçular tarafından tenkit edilmiştir (bk. Velidedeoğlu, *Tanzimat I*, s. 185; karşı görüş için bk. Barkan, *İÇHFM*, s. 712).

Kanunnâme Tanzimat döneminde hazırlanan ilk millî kanunlardan biri ve hatta -1840 ve 1851 tarihli, şekil ve muhteva bakımından hayli eksik ceza kanunnâmeleri dikkate alınmazsa- birincisidir. Arazi hukuku sahasında birtakım yenilikleri de beraberinde getiren kanunnâme, ayrıca gerek şekli gerekse dili ve kanun tekniği bakımından bu dönemde hazırlanan kanunların en dikkate değer olanlarından biridir. Önce intikal ve tapu hakkı sahipleriyle ilgili sınırı genişletmiş, intikal hakkı sahiplerini üçe (md. 54-55), tapu hakkı sahiplerini dokuza (md. 59) çıkarmıştır. Daha sonra kabul edilen 17

Muharrem 1284 (21 Mayıs 1867) tarihli bir nizamnâme ile (metni için bk. *Düstûr*, Birinci tertip, I, 223) intikal hakkı sahipleri sekize yükseltilmiş, tapu hakkı sahipleri üçe indirilmiştir. Böylece mîrî arazi, intikal bakımından mülk araziye yaklaştırılmıştır. Kanunnâmede ferdî tasarrufun esas olması (md. 8), fiilî ve hukukî tasarruf sınırının genişletilmesi (md. 8-35) ve bu arada mîrî arazinin borca mukabil vefâen ferâğına izin verilmesi (md. 116) gibi hükümlerle mutasarrıfın mîrî arazideki tasarruf alanı da genişletilmiştir. Kanunnâme ayrıca **dirlik*** sisteminin kaldırılmasından sonra **muhassıl*** ve **mültezim***lere terk edilen arazinin idaresini ve kanunî işlemlerini yapma yetkisini resmî memurlara vermiştir (md. 36 vd.). Sonuç olarak kanunnâmenin hazırlandığı dönemde büyük bir boşluğu doldurduğu ve dönemin orijinal kanunlarından biri olduğu söylenebilir. Bunda da en önemli pay, şüphesiz komisyon başkanı olarak Cevdet Paşa'nındır. Kanun hazırlandığı dönemde de beğenilmiş ve Tanzimat Meclisi'nin teklifi üzerine bunu hazırlayan heyet padişah tarafından taltif edilmiştir.

Kanunnâme çeşitli değişikliklerle Cumhuriyet'e kadar yürürlükte kalmıştır. Hatta medenî kanunla çatışmayan hükümlerin Cumhuriyet döneminde de yürürlükte olduğu bazı hukukçular tarafından ileri sürülmüştür (bk. Cin, s. 479 vd.). Arazi kanunnâmesi üzerine Hâlis Eşref, Âtîf Bey, Ali Haydar, Ebû'l-Ulâ Mardin ve Hüseyin Hüsnü tarafından şerhler yazılmıştır (bk. Özege, I, 66-67; IV, 1645, 1647).

BİBLİYOGRAFYA:

Düstûr, Birinci tertip, İstanbul 1289, I, 165-199, 223; Cevdet, *Tezâkir*, IV, 73-74; a.mlf., *Ma'rûzât*, s. 46, 214; Hâlis Eşref, *Külliyât-ı Şerh-i Kânûn-ı Arâzî*, İstanbul 1315, s. 32-35; Âtîf Bey, *Kânûnnâme-i Arâzî Şerhi*, İstanbul 1330, s. 2-7; Hıfzı Veldet [Velidedeoğlu], "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 139-209; Ömer Lütfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnâmesi", a.e., s. 321-421; a.mlf., "Eser Tenkit ve Tahlilleri", *İÇHFM* (1941), s. 712; Karakoç Serkiz, *Tahşiyeli Kavânîn*, İstanbul 1339 r./1341, I, 113-364; Ebû'l-Ulâ Mardin, *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul 1946, s. 49-50; Özege, *Katalog*, I, 66-67; IV, 1645, 1647; Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Ankara 1978, s. 19-24, 478-479 vd.; M. Akif Aydın, "Bir Hukukçu Olarak Ahmed Cevdet Paşa", *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, İstanbul 1986, s. 21-39.

MEHMET AKİF AYDIN

ARBEDE

(عربده)

Kurbîyet makamında bulunan sâlikin ilâhî aşkla kendinden geçerek Hakk'a serzenişte bulunması.

"Huysuzluk, geçimsizlik, kavga" anlamında Arapça bir kelime olan arbede, daha çok sarhoş bir kimsenin işret meclisine katılanlarla veya başka insanlarla kavga çıkarması, huysuzluk etmesi mânâsında kullanılır. Bu son anlamı dolayısıyla bazı mutasavvıflar arbede kelimesinin, Allah'a yakınlığın verdiği dostluk sevincini yudumlayarak sevgi sarhoşu olan sâlikin bu haldeyken bazı sıkıntılarla karşılaşması durumunda Allah'a naz etmesi, O'nunla çekişmesi anlamında tasavvufî bir terim olarak kullanılmışlardır. Baklî, arbedenin "Sekk halinde rubûbiyyetin rubûbiyyetle çekişmesidir" şeklinde tarif edildiğini belirtir. Arbede makamındaki sâlik, "Hakk'ın savlet libasına bürünerek yine Hakk'a karşı huysuzluk eder" (*Meşrebü'l-ervâh*, s. 181); Allah da başkasından sâdir olmasına rızâ göstermediği bu tür davranışların onun tarafından yapılmasını hoş karşılar. Nitekim Hz. Mûsâ'nın sıkıntılı bir zamanda sarfettiği söz (bk. el-A'râf 7/155), Hz. İbrâhim'in Lût kavmi konusunda âdeta Allah ile çekişmesi (bk. Lût 11/74), sûfilere göre Allah dostlarının arbedeleri-ne dair Kur'an'da yer alan örneklerdir.

Arbede, Allah'ın yakınlığını kazanmış ve **bast***, **üns***, **sekr*** gibi fevkalâde hallerle kendinden geçmiş sâlikin O'na karşı bir tür naz makamı olduğu için buna **dilâl** de (naz) denilmiştir. Yûnus Emre'nin, "Ya ilâhî, ger suâl itsen bana" mısraı ile başlayan münâcâtı, "üns-billâh"tan kaynaklanan arbedenin Türk şiirindeki en güzel ifadeleridir.

Bazı Bektaşî şairleri tasavvufî aşk ve coşkudan kaynaklanmayan, tasavvuf âdabının sınırlarını aşarak Hak ile istihzaya kadar varan oldukça lâubali arbedeler yazmışlardır. Bu şiirleri sûfilerin ince ve nükteli bir serzeniş ifade eden arbedelerinden ayırmak bazı hallerde kolay olmasa bile büsbütün imkânsız da değildir. Arbedeler oldukça serbest ve samimi bir dille terennüm edildiğinden zâhir ulemâsı bu tür ifadeleri genellikle doğru bulmamış, edebe aykırı kabul ederek reddetmiştir. Arbede acz içinde kıvranan insanın isyanı, çaresizlikten bunalan kimselerin mutlak kudret ve tek hikmet sahibi rablerine karşı sitem ve

serzenişleridir; inançsızlığın değil, tam tersine güçlü ve sarsılmaz imanın Allah'ı yanı başında hissettiren kurbîyetin eseridir. Mehmed Âkif, "Yâ rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabahı!"; "İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem!"; "Ağzım kurusun, yok musun ey adl-i ilâhî!" mısralarıyla arbedenin yeni ve güzel örneklerini vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Ca'fer Seccâdi, *Ferheng*, "dilâl" md.; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, II, 107-109; Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 331; Baklî, *Meşre-bû'l-ervâh*, s. 181.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ARBERRY, Arthur John

(1905-1969)

İngiliz şarkiyat âlimi.

İngiltere'de Portsmouth şehrinde doğdu, daha küçükken anne ve babasından edebiyat zevki alan Arberry, 1924'te Cambridge Pembroke Koleji'nin Eski Yunan ve Latin Edebiyatı Bölümü'ne girdi; gösterdiği başarı üzerine Arapça ve Farsça öğrenmeye yöneltildi. 1927 yılında Arapça öğrencisi iken R. A. Nicholson ile tanışıp onun öğrencisi ve en yakın dostu oldu; tasavvufa merak duyması da Nicholson'ın tesiriyle başlamıştır.

1932'de Kahire Üniversitesi'nin Eski Yunan ve Latin Edebiyatları Bölümü başkanlığını üstlendi. Bu arada Filistin, Lübnan ve Suriye'ye gidip yapacağı çalışmalar için malzeme topladı. 1934'te C. A. Storey'den boşalan Londra India Office Kütüphanesi'nde vazife aldı. Âlim bir kütüphaneci olarak buradaki verimli çalışmaları devam ederken 1939'da Savunma Bakanlığı'nın Liverpool'daki Posta Sansür Dairesi'ne ve altı ay sonra da Londra'da Enformasyon Bakanlığı'nda bir göreve tayin edildi. Bu sıralarda Arberry'nin Doğu'yu Batı'ya tanıtmaya işini hayatının sonuna kadar bir vazife edinmeye karar verdiği anlaşılmalıdır. Nitekim son görevi sırasında topladığı bol malzemeye dayanarak İslâmiyet'le ilgili çok sayıda kitap hazırladı. Bu hususta kendisi şöyle demektedir: "Doğu ve Doğu halkı hakkındaki gerçek, Batılı'nın zihnine yerleştirilmeden önce, bir yığın saçmalıklar, yanlış anlamalar ve kasıtlı yalanların ortadan kaldırılması gerekir. Bu temize çıkarma işlemini yerine getirmek vicdan sahibi bir şarkiyatçının vazifesinin bir parçasıdır. Ancak bu araştırmacı hiçbir zaman bunun kolay ve

mükâfatı bol bir iş olduğunu zannetmemelidir." Arberry'nin bu hususta gösterdiği şahsî gayreti ortaya koyan doksan civarında kitap ile yetmişden fazla makale ve çeşitli neşriyatı bulunmaktadır. 1944'te V. F. Minorsky'nin emekliye ayrılması üzerine The School of Oriental and African Studies'e Farsça profesörü olarak tayin edildi, iki yıl sonra da aynı yerde Arapça Kürsüsü ve Ortadoğu Bölümü başkanlığına getirildi; ancak 1947'de Cambridge'te C. A. Storey'den boşalan kürsüye geçmesi sebebiyle burada kısa süre kaldı. 1950 yılı başlarında Kur'an'ın yeni bir tercümesini yapma görevini üstlendi ve bu büyük görevi yerine getirmeye çalışırken çektiği zahmet sebebiyle esasen pek düzenli olmayan sağlığı tamamen bozuldu. Bir ara Malta'ya dinlenmeye gitti; dinlenirken de adanın çeşitli resimlerini yaptı. 1960 yılında Cambridge'te Ortadoğu'nun modern sosyal ve politik gelişmeleri ile ilgilenen ve şimdi Faculty of Oriental Studies ile birleştirilmiş olan Middle East Centre'ı kurup ilk başkanı oldu. 1961'de Cambridge'te tavsîyesinin benimsenmesi üzerine Türkçe öğretimini başlattı; aynı şeyi Urdu dili için de yapmak istedi, ancak bu isteğini gerçekleştirmedi. Bunlardan başka Kahire ve Şam'daki Arap Dili Akademilerinin ve İran Dili Akademisi'nin muhabir üyeliğini, UNESCO'nun tercüme komitesi ile Tahran'daki İngiliz-Fars Tetkikleri Enstitüsü'nün ikinci başkanlıklarını yaptı. Ayrıca kendisine birçok akademik unvan ve liyakat nişanı da verilmiştir. 1949'da İngiliz Akademisi'ne üye seçildi; Malta Üniversitesi kendisine 1963'te fahri doktor unvanı verdi; 1964'te İran Şahı Rızâ Pehlevî onu en üst dereceden "nişân-ı dâniş" ile taltif etti.

Tefsir, hadis, tasavvuf, dil ve edebiyat başta olmak üzere çeşitli konularda eser vermiş olan Arberry en çok, manzum bir eseri yine manzum olarak tercüme etme yönüyle tanınmıştır. Çocukluğundan beri klasik edebiyatla meşgul olması ona nazım zevki kazandırmıştı. Neşredilmiş eserlerinin çokluğuna rağmen el yazısının ancak kendisi tarafından çözülebileceğini ifade edip onları bizzat daktilo eden, daima utangaç ve çekingen davranan, fertleri birbirlerine bağlı aile hayatını seven bir ilim adamıydı. Kitaplarından ve çalışmalarından alıkoymaya için seyahatten çekinirdi; buna karşılık da çeşitli İslâm ülkelerinden birçok genç araştırmacı onun pek çok

alandaki geniş bilgisinden faydalanmak için Cambridge'e akın ederlerdi.

Eserleri. Çok sayıdaki eserlerinden belli başlılarını telif, tercüme, neşir ve kataloglar olarak dört grupta toplamak mümkündür:

Telifler. *An Introduction to the History of Sufism* (London 1942); *British Contributions to Persian Studies* (London 1942); *British Orientalists* (London 1943); *Sufism* (London 1950); *Revelation and Reason in Islam* (London 1957); *Classical Persian Literature* (London 1958); *The Legacy of Persia* (Oxford 1953); Arapça tercümesi *Türâzü Fâris*, Kahire 1959); *Arabic Poetry* (London 1965).

Tercümeler. *Majnûn Laylâ* (Kahire 1933, Ahmed Şevki'nin *Mecnûn ve Leylâ*'sının İngilizce'ye manzum tercümesi); *The Mawâgîf and Mukhâtabat of al-Niffârî* (London 1935, Nifferî'nin *Kitâbü'l-Mevâkıf ve Kitâbü'l-Muhâtabât*'inin tercümesi); *The Doctrine of the Sufis* (Cambridge 1935, Kelâbâzî'nin *Kitâbü't-Ta'arruf*'unun tercümesi); *The Tulip of Sinai* (Lahore 1947, İkbâl'in *Sinâ Lale*'sinin tercümesi); *Persian Psalms* (Lahore 1948, İkbâl'in *Zebûr-i 'Acem*'inin tercümesi); *The Rubaiyat of Jalal al-Din Rumi* (London 1949); *The Rubaiyat of Omar Khayyam* (London 1951, 1952); *Modern Arabic Poetry* (London 1950, İngilizce manzum tercüme); *The Ring of the Dove* (London 1953, İbn Hazm'in *Ṭavku'l-ḥamâme*'sinin tercümesi); *The Mysteries of Selflessness* (London 1953, İkbâl'den tasavvufî şiirler); *The Holy Koran* (London 1953, bir mukaddime ve Kur'an'dan bazı sûrelerin tercümeleri); *The Koran Interpreted* (I-II, London 1955, Kur'an'ın tamamının İngilizce tercümesi). Bir önceki eserde Kur'an'ın Batı'da dikkatleri fazla çekmemesinin başlıca sebebi olarak mevcut tercümelerin yetersizliği ve orijinal metnin belâgat ve estetiğini yansıtmamalarını gösteren Arberry, yıllarca süren titiz bir çalışmayla bu tercümeyi yaptırmıştır. 1955'te New York'ta tek ciltlik bir neşri de yapılan bu eser 1964'te Oxford University Press'in *World Classics* adlı serisine dahil edilmiş ve 1964-1983 yılları arasında Amerika ve İngiltere'de dokuz basısı yapılmıştır. *The Seven Odes* (Edinburgh 1957, yedi muallaka şairinden tercüme); *Tales from the Mesnevî* (Londra 1961-1963, Mevlânâ'dan hikâyeler); *Mystical Poems of Rumi* (Chicago 1968, Mevlânâ'dan tasavvufî şiirler); *Complaint and*